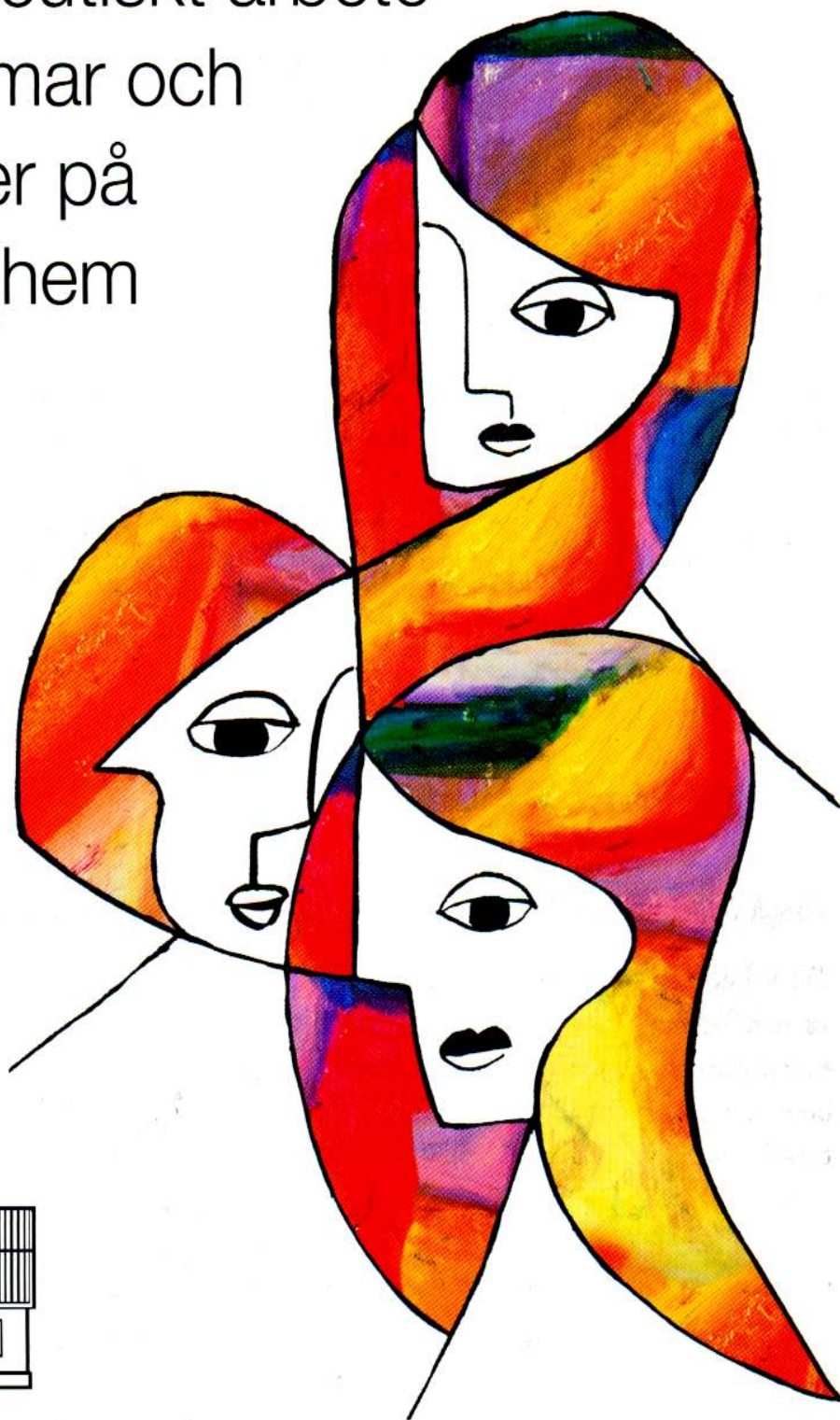


Familjeterapeutiskt arbete med ungdomar och deras familjer på behandlingshem



VIKSJÖ GÅRD

Behandlingshem
& Psykoterapeutiskt Center

Lena Bernergård & Maria Kruse

Hur kan man som förälder uppleva en situation där professionella tar över en del av ansvaret för ens barn - när placering på behandlingshem är ett faktum? I en kvalitativ studie har föräldrar och barn intervjuats om sina erfarenheter från behandlingshemmet

Familjeterapeutiskt arbete med ungdomar och deras familjer på behandlingshem

LENA BERNERGÅRD & MARIA KRUSE

Viksjö Gård behandlingshem

Till Viksjö Gård behandlingshem kommer pojkar och flickor mellan 14 och 20 år, med psykiska eller psykosociala problem. Ungdomarnas svårigheter kan ta sig uttryck i ätstörningar, självdes-truktivt agerande, fobier, ångesttillstånd, psykos-problematik, tvångssyndrom, depressioner, relationsproblem m.m. Vi arbetar också med traumatiserade ungdomar som varit utsatta för övergrepp av olika slag och ungdomar med neuropsykiatrisk diagnos, till exempel Aspergers syndrom. Behandlingen vilar på en psykodyna-misk grund. Många ungdomar som kommer till behandlingshemmet har ett starkt motstånd i början och den första tiden innehåller för det mesta en del motivationsarbete. Personalen har en hög tole-

rans för denna ambivalens; att ungdomarna kan uttrycka att de inte har det bra just nu och önskar en förändring räcker som en början.

Miljö-, familje- och individualterapi - "Viksjömodellen"

Personalen på Viksjö Gård arbetar alla med tre terapiformer, miljöterapi, familjeterapi och individualterapi. Detta arbetssätt är ganska ovanligt. Vanligare är att man på behandlingshem arbetar med specialiserade yrkeskategorier. Miljöterapeuterna brukar utgöra en grupp och terapeuter med högre utbildning står för individual- och familjeterapi. Vi kallar vårt arbetssätt Viksjö-modellen. Det integrerade arbetssättet ger terapeuterna god förståelse för varandras arbetssituation och varje terapiforms möjligheter och

begränsningar. De olika upplevelser som terapeuterna får i relation till ungdomarna diskuteras vid regelbundna behandlingskonferenser. På så sätt försöker personalen förstå vad ungdomarna uttrycker av inre problematik i relationer och genom sitt agerande. Att personalen avlöser varandra i miljöterapi bidrar till en hög förmåga att hållbara ångest, sätta gränser och bemöta utagerande.

Grunden för det terapeutiska arbetet på institutionen är miljöterapi. Miljöterapi är all den tid som ungdomar och personal tillbringar tillsammans. På vardagarna är miljöterapi strukturerad i ett återkommande veckoschema som innehåller aktiviteter både på grupp- och individnivå. Exempel på gruppaktiviteter är motion, städning, utflykt, samtalsgrupp och bildverkstad.

Individuella aktiviteter kan vara individualterapi, familjesamtal, kontaktmannamöten och skola. Alla dagar inleds med ett morgonmöte där vi går igenom planeringen för dagen. På eftermiddagen har vi ytterligare ett möte för att följa upp hur dagen varit. Vid dessa möten praktiseras tre hörnstenar i miljöterapi: planering, genomförande och uppföljning.

I miljöterapi ges ungdomarna möjlighet att träna på att fungera socialt. De får lära sig att samarbeta, hävda sin åsikt, prata i grupp, lyssna på andra, ta konflikter, konkurrera med andra, vänta på sin tur osv. De får mycket spegling, både av personal och av andra ungdomar får de höra hur de uppfattas och hur deras sätt att vara påverkar andra. De inre objektrepresentationer som ungdomarna bär med sig spelas upp i miljön i form av projiceringar och överföringar. Då ungdomarna knyter an till personalen skapas möjlighet för dem att göra nya erfarenheter i nya relationer och däri-

genom ändra sin syn på sig själva och omvärlden. Institutionen är öppen vilket innebär att ungdomarna har en egen nyckel. Hur mycket individuell frihet ungdomarna får beror på ålder och mognadsgrad. Personalen kräver dock alltid en planering. Hur överenskommelser följs, eller inte följs, ger många möjligheter till samtal och bearbetning. Alla ungdomar på Viksjö Gård får en individualterapeut och erbjuds två samtal i veckan. Att

ungdomarna även träffar sina individualterapeuter utanför terapirummet underlättar troligtvis anknytningen för ungdomar som har svårt att känna tillit och knyta an i en terapirelation.

Den tredje terapiformen är familjeterapi. Erfarenheten visar att det inte går att bedriva ett framgångsrikt terapiarbete med ungdomar utan att deras föräldrar är med i behandlingen. Det är

viktigt att föräldrarna ger sin "tillåtelse" till behandlingen och därigenom minskar risken för att ungdomarna hamnar i en lojalitetskonflikt.

Institutionen tillämpar inga fasta behandlingstider. Faktorer som styr behandlingstidens längd är ungdomens problematik, egen motivation, uppställda målsättningar och kvalitén på samarbetet med familjen och uppdragsgivaren. Av den totala behandlingstiden utgörs ofta en del av efterbehandling. Då en ungdom kommer till institutionen bor han/hon den första tiden i huvudbyggnaden där även personalen sover nattetid. Efter en tid, då en anknytning kommit till stånd, flyttar ungdomen till en flygelbyggnad, där boendet är något mer självständigt utformat. De flesta flyttar därefter till Viksjö Gårds utslussning, vilket innebär självständigt boende med bibehållna behandlingsinsatser. Några flyttar hem eller till annat boende. De olika stegen i

.....det var ju världens räddning för oss...jag kan tänka mig att..... han kunde ha tagit livet av sig.”

behandlingskedjan har visat sig ha en gynnsam effekt på behandlingsprocessen. Genom att införa strukturella förändringar väcks känslor som kan bearbetas i behandlingen och detta kan utgöra en liten "puff" framåt i utvecklingen. Man kan också beskriva det som att personalen varsamt knuffar ungdomarna ur boet. Steg för steg, och med trygga välbekanta personer runt dem, får de möta känslor av till exempel motstånd mot att bli stor och ta ansvar, rädsla för att bli avvisad, sorg över att

Familjeterapi eller familjearbete?

Ibland uppstår det förvirring kring det arbete som görs med familjer på Viksjö Gård. Är det familjeterapi eller är det ett familjearbete som bedrivs? Svaret är ibland "både och", eftersom terapeuterna har dubbla roller. De är kontaktpersoner till ungdomarna i de familjer där de också arbetar som familjeterapeuter. Det innebär en hel del praktiskt samarbete med föräldrarna, till exempel runt regler och olika praktiska arrangemang som hemresor och skolgång. Detta försöker terapeuterna i möjligaste mån sköta ut- anför de planerade familjesamtalen. En del föräldrar uttrycker dock att de endast är beredda att i samtalen arbeta med sådant som rör det aktuella i ungdomens varande och utveckling. Samtalen får då mer en Det finns en risk att föräldrarna upplever konkurrenskänslor gentemot terapeuterna. De kämpar ofta med känslor av misslyckande i sitt föräldraskap. Går det då "bra" för ungdomen på institutionen, kan det stärka känslorna av misslyckande, och terapeuterna upplevas som "bättre" föräldrar. Terapeuterna lägger därför mycket tyngd, särskilt i början av behandlingen, vid hur viktiga föräldrarna är för sitt barn och hur

viktigt det är att de vuxna samarbetar. Föräldrarna kommer ju att finnas kvar för sitt barn efter avslutad behandling, till skillnad från terapeuterna. I samtalen försöker terapeuterna att lyfta fram det som föräldrarna gör, och gjort, som är bra. Ofta har de kämpat i många år för att stötta sitt barn. Att familjeterapeuterna också är kontaktpersoner till ungdomen kan komma till nytta i samarbetet med föräldrarna. Då ungdomen vant på behandlingshemmet en tid, upplever terapeuterna ofta "in på skinnet" liknande svårigheter ihop med ungdomen som föräldrarna gjort. Det kan exempelvis vara ständiga lögner, aggressionsutbrott eller svårigheter att acceptera ett nej. Den djupare känslomässiga förståelse som terapeuterna då får, om "hur det känns" ihop med ungdomen, kan de dela med föräldrarna. Föräldrarna får därigenom bekräftelse och förståelse för hur de har haft det. I denna gemensamma upplevelse av vad som är svårt växer ibland en mycket god arbetsallians fram.

Inskrivningsveckan

Institutionen lägger stor vikt vid inskrivningsveckan. Under denna vecka bor föräldrar och syskon tillsammans med ungdomen i en egen lägenhet på behandlingshemmet. Inskrivningsveckan är viktig för att göra föräldrarna delaktiga i placeringen från början och ge dem möjlighet till inblick i hur det dagliga livet på Viksjö Gård fungerar. Att föräldrarna får träffa fler i personalgruppen än familjeterapeuterna har betydelse och underlättar kontakten i senare skeden av behandlingen. Familjeterapeuterna fungerar under veckan som värdar och varje dag har man ett familjesamtal. Veckan används också till att gemensamt inreda ungdomens rum, bekanta sig med omgivningarna och med övrig personal, besöka skolan och träffa läraren samt träffa konsultläkaren.

Det vanligaste upplägget tidsmässigt på Viksjö Gård är ett familjesamtal var 14:e dag, på en och en halv timme. Ibland har man samtal mer sällan till exempel vid långväga placeringar. Det förekommer också att man har tätare Familjesamtalens innehåll kan variera mycket beroende på familjens önskemål och motivation. I vissa familjer är ämnet för samtalen framförallt att rapportera om ungdomens utveckling på institutionen, och att diskutera problemställningar som uppstår där och i hemmet. I andra familjer är samtalen mer undersökande, reflekterande och bearbetande. Oftast innehåller samtalen inslag av båda dessa arbetssätt, men med tyngdpunkten lagd åt det ena eller andra hållet. Ganska ofta sker en förskjutning under behandlingens gång, så att samtalen blir mer undersökande, reflekterande och bearbetande. I slutet av behandlingen handlar familjearbetet mycket om att förbereda ungdomen och familjen på separationen.

Undersökningen

Vi hade under många år arbetat tillsammans på Viksjö Gård då vi beslutade att skriva vår psykologexamensuppsats ihop, och att då undersöka någon aspekt av vår verksamhet. Speciellt intresserade var vi av att undersöka den familjeterapeutiska delen av vårt arbete eftersom det aldrig gjorts tidigare. För att få kunskap om hur föräldrarna upplevt behandlingstiden och Viksjö Gårds behandlingsmodell intervjuade vi föräldrarna till sju ungdomar. Vi gjorde djupintervjuer med föräldrarna var för sig. För att också få en bild av hur det gått för dessa ungdomar en tid efter utskrivning träffade vi även dem. De fick svara på enkätfrågor om sin nuvarande situation samt svara på ett fåtal intervjufrågor. Alla familjer som ingick i undersökningen hade avslutat be-

handlingen minst ett år före intervjun. Ungdomarna hade varit i behandling i minst sex månader.

Behandlingshemsplacering - ur föräldrarnas synvinkel

De tretton föräldrar som vi intervjuat berättar om en svår tid i deras liv. Deras barn mådde mycket dåligt, kontakten mellan föräldrar och barn var bristfällig; i några fall hade ungdomarna helt tagit avstånd från sina föräldrar. Vid tidpunkten för placeringen var de oroliga, trötta, arga, slutkörda och förtvivlade mammor och pappor med dåligt självförtroende som föräldrar. Det är tydligt att situationen upplevdes som desperat och kaotisk av dem och att de i hög grad upplevde sig ha förlorat kontrollen. Flera föräldrar hade diffusa minnesbilder av tiden före placeringen och även av det första mötet med institutionen. De minns inte vilka personer de träffade, men många förmedlar minnet av en positiv känsla i det första mötet med institutionen. Nu skulle deras barn äntligen få hjälp! Många föräldrar beskriver allvaret i situationen genom att uttrycka det som att det handlade om liv och död. De säger att utan behandling hade deras barn kanske inte levt nu.

En mamma säger:

» ... det var ju världens räddning för oss ...
Han kunde ... jag kan tänka mig att han kunde ha tagit livet av sig.«

En annan säger att:

» ... då hade nog inte NN funnits.«

Alla föräldrar säger att de ville lämna över ansvaret till personalen och säger att de vid tidpunkten för inskrivningen inte hade något behov av att styra eller påverka behandlingen. Deras behov var först och främst avlastning och att få lämna över ansvaret för sina barn till behandlingspersonalen.

En mamma svarar på frågan om hon kände att hon kunde påverka upplägget av behandlingen:

"Nej, och det var ingenting som jag hade några intentioner om över huvud taget, för jag kände att jag kunde ju inte, jag hade ju inte klarat av att ta hand om mitt barn, då fick liksom andra ta över och man litade fullständigt på det, så det hade jag över huvud taget inga tankar på."

En annan säger:

» Nej, jag överlämnade det till 100 procent. Det gjorde jag.«

Detta tycker vi belyser hur dåligt självförtroende många föräldrar har vid placeringens början, och hur stark deras känsla av att ha misslyckats med sin uppgift är.

Intressant att notera är att ingen förälder tyckte att avskedet från barnet efter inskrivningsveckan kändes helt fel. En mamma sa att det var smärtsamt att lämna barnet på Viksjö Gård men det verkar ha funnits en mental förberedelse hos föräldrarna till separationen från barnen. En pappa uttrycker sig så här:

» Det känns ju alltid vemodigt och ... men samtidigt så vid den tidpunkten när det var som värst hemma så ... var det ju faktiskt och det är ju ingen hemlighet med det ... men då var det faktiskt ganska skönt att hon inte var hemma, för att det blev bara osämja, det blev bara bråk och tjafs hela tiden då, mellan framförallt henne och mig.«

Flera faktorer bidrar förmodligen till detta. Relationen och kommunikationen mellan förälder och barn hade redan, enligt föräldrarnas beskrivning, kapsejsat. Föräldrarna upplevde, vid tidpunkten för placeringen, att de inte kunde fullgöra sin uppgift. De flesta föräldrar var också uttalat oroliga för att deras barn skulle skada sig

själv. Flera av ungdomarna hade dessutom varit borta från hemmet en tid före placeringen, antingen på grund av inläggning på BUP, placeringar på utredningshem eller annat HVB-hem. En mamma säger:

» Det var svårt alltså, men samtidigt kändes det att det var nog rätt, eller det var det enda, vi hade ingenting annat att välja på, eftersom ingenting annat fungerade.«

Förberedelsetiden verkar ha haft en avgörande betydelse för hur en anknytningsprocess kommer igång. Anknytningen påbörjas tidigt, redan när tanken på att söka hjälp utifrån får fäste, och då den första informationen om Viksjö Gård som en konkret möjlighet tas emot.

Alla föräldrar upplevde bemötandet på Viksjö Gård som varmt och kände sig välkomna vid ankomsten. De beskriver att personalen verkade professionella och ingav förtroende. En mamma säger:

» Och jag tänkte ... att hon har hamnat i paradiset ... nej, men inte så, men där kommer hon verkligen att få hjälp.«

Det förefaller som att föräldrarna hade ett behov av att idealisera Viksjö Gård till en början för att kunna knyta an och för att kunna lämna sitt barn. En mamma säger:

» Det kändes liksom att ... ja ... det kändes positivt. Själva intrycket och så. Det gjorde det ... det kommer jag ihåg i alla fall. Och sedan är man i sådant desperat behov av hjälp så att man liksom försöker nog att se mycket positivt i det man ska få hjälp av då. «

Barnets initiala avståndstagande från föräldrarna

Vid behandlingens början beskriver flera föräldrar sedan en tid tillbaka ett starkt avståndstagande

från sina barns sida. Detta avspeglar till viss del, vilket många föräldrar också nämner, en normal tonårsutveckling och frigörelseprocess. För dessa föräldrar och barn har det skett ett i det närmaste totalt sammanbrott i kommunikationen som av föräldrarna upplevs som mycket smärtsamt. Frigörelseprocessen följer inte längre det normala mönstret av växelvis avståndstagande och närmande. Även syskonen påverkas av avståndstagandet och av att deras syster eller bror flyttar till en institution. En mamma beskriver detta i termer av förlust:

» ... hon hade ju förlorat som en syster faktiskt. «

Samma mamma beskriver också sin egen förlust, hur tomt det blev hemma i vardagen:

» ... fast längtan var ju svår. Det var ju som att man hade förlorat sitt barn. Ja, när man hängde upp tvätt så fanns ju inte hennes kläder med och ... ja, nej ... vi förlorade vårt barn där kan jag känna. En tid där, eftersom hon tog totalt avstånd från oss. «
Ett föräldrapar var negativa till i stort sett hela behandlingen. Detta genomsyrade alla deras svar i intervjuerna. De nämner många faktorer som man kan tänka sig som orsak till detta. Förberedelsestiden var kort, mamman säger:

» Det kom som en blixtn från en klar himmel både för henne och för mig. Det gick väldigt fort men NN ville ju definitivt inte, så det var ju urjobbigt för mig. Fruktansvärt jobbigt. Och även för henne ... för vi hade ju pratat om en kort tid på ett utredningshem och sedan skulle hon ju komma hem. «

Flickan själv var inte motiverad och om man ändå genomdrev en placering ville hon absolut inte till Stockholm. I denna familj misslyckades

terapeuterna med att få till stånd en allians med föräldrarna och båda föräldrarna beskriver relationen till terapeuterna som präglad av konkurrens. Oenigheter uppstod kring frågor om kontroll och gränser. På frågan vad mamman tyckte om familjesamtalen svarar hon:

» Urflummigt! Jag tyckte att det var ... nu är jag ärlig alltså ... Helt värdelöst! «

Att flickan ändå utvecklades positivt under behandlingstiden tror mamman beror på att hon och dottern kom ifrån varandra under en period då de enligt mamman tidigare haft en alltför tät relation:

» Vi har liksom vuxit ihop med varandra och det är inte bra att det blir så tajt. «

Familjesamtalen

För de familjer där familjearbetet kommit igång och man haft regelbundna familjesamtal över tid uttrycker föräldrarna att det skett en förändring under behandlingens gång på så sätt att deras känsla av misslyckande och utsatthet minskat. Detta tror vi beror på flera faktorer: De har fått den avlastning de var i så stort behov av och haft tid för egen återhämtning. Deras barn har börjat må bättre och relationerna dem emellan har förbättrats. Flera föräldrar säger att de känt sig bekräftade, och alliansen med terapeuterna verkar ha stärkts, när dessa upplevt liknande svårigheter ihop med ungdomen som föräldrarna gjort. En förälder berättar om sådana upplevelser i intervjun:

» Terapeuterna är ju proffs på sitt sätt och har en självklar distans men samtidigt ibland kunde man känna ... att de drabbades utav samma känslor också som vi, och det tycker jag är bra. «

En av frågorna i intervjumallen handlade om eventuella vändpunkter. Vi hade förväntat oss att en del föräldrar skulle ha uppfattat något eller några samtal som speciellt betydelsefulla. Men ingen kunde dra sig till minnes någon sådan erfarenhet. Föräldrarna beskriver istället en kontinuerlig utveckling. En pappa säger:

» Det var mer ... nöta på varje gång ... inga plötsliga upplevelser eller så.«

De har svårt att minnas olika samtal och framförallt har många otydliga minnen av samtalen under inskrivningsveckan samt de, eller det, avslutande samtalen. Detta tolkar vi som att inskrivningstiden och tiden vid utskrivningen är påfrestande och att den kris föräldrarna befinner sig i då är accentuerad. Att ingen förälder minns något samtal som speciellt avgörande kan tolkas som att upplevelsen avspeglar en jämn process under behandlingstiden, men det kan också möjligen tolkas som att minnet fördunklas av den kris som föräldrarna är i under hela behandlingstiden.

När det gäller upplevelsen av relevans i det som man pratade om under familjesamtalen uttrycker de föräldrar vars barn helt tagit avstånd från dem att det viktigaste med samtalen till en början var att de fick tillfälle att möta sina barn under ordnade former. Samtalen verkar då ha inneburit möjlighet att bryta ett destruktivt mönster i relationen genom att skapa struktur och utrymme för att börja kommunicera på ett mer konstruktivt sätt. Föräldrarna verkar ha kunnat tillvarata terapeuternas interventioner genom den förtroendefulla relation som de flesta beskriver växte fram. Att var och en ges utrymme att tala utifrån sig själv och de andra uppmuntras att lyssna, att terapeuterna ställer frågor, som en förälder uttrycker det "öppnar en dörr". Över tid tycks detta, för de flesta, ha bidragit till en varmare och öppnare relation och en ökad förståelse för varandra.

Flera föräldrar uttrycker att det betydde mycket att de fick egen tid med terapeuterna. Ibland innehåller det familjeterapeutiska arbetet separata samtal med föräldrarna enbart, när terapeuterna bedömer detta som viktigt. Föräldrarna hade under lång tid levt under stor press. Att de fick möjlighet att uttrycka frustration, oro, ilska och egna behov hade förmodligen återverkningar på relationen till deras barn, genom att föräldrarna på detta sätt blev stärkta. En förälder säger att hon till en del uppfattade samtalen som handledning, och det var bra, eftersom de då fick lättare att handskas med sitt barn. Flera föräldrar tar upp att det var skönt att utöver familjsamtalen alltid kunna ringa till Viksjö Gård och få stöd av personalen. När det gäller syskonens eventuella deltagande i familjesamtal ger intervjuerna tydliga besked om att det för yngre syskon mest var svårt och besvärligt att sitta med på familjesamtal, medan det för äldre syskon ofta var meningsfullt och ett tillfälle för dem att under trygga former få ventilera oro, klargöra händelseförlopp i familjens gemensamma historia och uttrycka känslor av ilska och besvikelse. Flera föräldrar säger att de hade önskat att samtalen mer hade handlat om orsakerna till att deras barn mådde dåligt. Vi tror att detta kan grunda sig i ångest över att ha misslyckats som förälder. Man vill förstå och få förklarat varför det har blivit som det blivit. En känsla av att inte förstå sitt barn är, för de föräldrar vi intervjuat, förmodligen ofta en följd av att kommunikationen mellan förälder och barn sedan en tid i stort sett avstannat. En mamma uttrycker sig så här:

» Och NN var just i det läget att hon pratade ju nästa ingenting. Inte ... bara saker liksom som inte berörde henne, eller hennes tillstånd, ... så vi fick ju ingen information ... så vi var ju helt utanför.«

En del av förklaringen till detta kan också vara att på Viksjö Gård brukar terapeuterna inte uppehålla sig vid diagnoser eller orsaker. Istället fokuserar man mer på hur samspelet i familjen har varit och utvecklats historiskt. Fokus brukar också ligga på hur varje ungdoms individuella svårigheter i samspelet med föräldrar och andra viktiga personer yttrar sig och att sedan försöka, tillsammans med familj och ungdom, hitta framkomliga vägar för att en positiv utveckling ska komma igång.

Att lämna över till professionella

Alla föräldrar uttryckte att de ville lämna över ansvaret för sina barn till personalen på Viksjö Gård. Det var en lättnad att lämna över till professionella. Man kan tänka sig att en baksida av detta är att föräldrarna upplever en, mer eller mindre medveten, känsla av underlägsenhet i förhållande till personalen på institutionen, inklusive terapeuterna. Detta kan vara en förklaring till att så lite kritik gentemot institutionen och terapeuterna framkom i intervjuerna. En pappa beskriver att han nu efteråt inser att han höll tillbaka kritik och missnöje. Han säger:

» ... jag såg er som proffs där borta, att ni skulle lösa det här. Jag var ju så förväntansfull på det då när NN kom dit, att det skulle bli bra, så att man tyckte väl ibland att man ... jag skulle ju inte tala om för er hur hon skulle behandlas. Det skulle ju ni kunna. Så tror jag att jag upplevde det.«

I detta ärende handlade det om en ungdom som var kraftfullt utagerande, som rymde, använde droger och utsatte sig för fara på andra sätt. Ytterligare några föräldrar ger uttryck för att de tyckte att det var svårt att få gehör för kritiska invändningar mot behandlingsmodellen, just vad gäller bristande kontroll och gränssättning.

Alla föräldrar, utom det par som hamnade i ett konkurrensförhållande gentemot terapeuterna, kände att de blev bemötta med värme och respekt. De kände sig lyssnade på och att deras erfarenheter hade betydelse i familjearbetet. Det tror vi har samband med ett grundantagande i Viksjö Gårds behandlingsideologi, nämligen att alla föräldrar vill sina barns bästa och att de har varit så bra föräldrar som de förmått utefter sina förutsättningar. Detta, och en insikt om att föräldrarna då de kommer till institutionen befinner sig i kris, innebär att terapeuterna medvetet arbetar för att de ska känna sig återupprättade som föräldrar. En pappa säger:

» ... de hade en god förmåga till inkännande för oss allihopa, ja för mig också.«

Föräldrarnas motivation

Då vi utarbetade intervjumallen var vi nyfikna på hur betydelsefull motivationen hos föräldrarna var. Det visade sig att föräldrarna var motiverade till placeringen och till att deras barn skulle få hjälp. Ingen förälder hade vid behandlingens början uttalade tankar om egen förändring. Fokus låg på barnet. De flesta sa, om än något motvilligt, att de förstod att de för barnets skull behövde och var beredda att arbeta med familjens historia och med relationerna i familjen. I det övervägande förtroendefulla klimat som växte fram i alla familjeterapier utom en, vågade föräldrarna, trots det motstånd de kände, ge sig in i detta arbete. En mamma uttrycker att hon efteråt insett att hon utvecklades och fick mer insikt om sig själv med hjälp av samtalen. Hon uttrycker sig så här:

» Ja, ska jag vara riktigt ärlig så är nog inte min man och jag så mycket duktigare än vad NN har varit och velat bearbeta och gå på terapi, så vi har nog inte varit de lättaste heller. Det här kan vi själv och så ... man är nog inte så van att prata och kanske tänka ...

och gå in i ... man har levt så lätt och bara tuffat på och har kanske inte varit så eftertänksam och fundersam utan tagit ganska lätt på det mesta. Nu var man liksom tvungen att tänka väldigt mycket och anstränga sig, ta konflikter och man har väl kommit på saker med sig själv också under den här tiden då ... att man är konflikträdd, och man är diplomat och ska försöka ställa det mesta till rätta.«

Det är viktigt att komma ihåg att föräldrarna inte sökt hjälp för egen del, inte önskar familjeterapi i första hand, utan att det är deras barns problem som står i centrum.

I den grupp vi undersökt verkar ungdomens egen motivation till behandlingen ha haft stor betydelse. De två ungdomar som var motvilliga till placeringen avslutade båda behandlingen i förtid. Det vanligaste är att ungdomar som kommer till behandlingshemmet är ambivalenta; de både vill och inte vill. De kan vara uppfyllda av en stark önskan om förändring och att få må bättre, men de kan också vara fyllda med misstro, hopplöshet, rädsla, känslor av värdelöshet osv. Det som kan vara avgörande när ungdomarna vacklar är de vuxnas allians och samarbete. Om föräldrarnas motivation för placeringen är tydlig och samarbetet med terapeuterna fungerar, verkar det vara tillräckligt som stöd för att anknytningsprocessen och behandlingen ska komma igång

Familjerelationerna: utveckling och förändring

Relationerna i familjerna förändrades successivt under behandlingens gång. De flesta beskriver en förändring till det bättre. Det blev lättare att vara tillsammans, lättare att prata och mindre avståndstagande från ungdomarnas sida. En mamma berättar:

» ... ja, vi fick ju tillbaks varat liv lite grann, när man inte behövde vara rädd dygnet runt. Man har ju varit på stan och letat efter henne och varit rädd för att hon ska hoppa ifrån broar och ja, det har ju varit allt inblandat, och den skrällen den ... ja det är så jobbigt, så att när hon var här då började vi liksom kunna andas igen.«

En annan mamma beskriver:

» Jo, att NN mådde mycket bättre, och blev ... Jo, hon utvecklade sig under hela tiden när hon var på Viksjö, och just det att vi kom ju liksom närmare varandra, NN och jag.«

Ett föräldrapar beskriver att barnet försämrades och att kaos och oro rådde på hemmaplan. En förälder säger att relationen till partnern försämrades och att barnet tog mer och mer avstånd från henne. Generellt tror föräldrarna att syskonen upplevde en lättnad i och med att deras syster eller bror fick hjälp, men att yngre syskon också kände en stor saknad. Som svar på frågan om vad som upplevts som verksamt i behandlingen fokuserade föräldrarna på flera olika faktorer. En sådan faktor var separationen i sig, att föräldrar och barn skildes åt för en tid och fick vila sig ifrån varandra. Ytterligare en faktor var familjesamtalen, att man fick tillfälle att träffas under ordnade former och att man fick hjälp att prata med varandra, att man förstod lite mer av varandras situation och fick hjälp att se saker ur olika perspektiv. Vidare behandlingen som helhet; förutom familjeterapi även individualterapisamtalen, miljöterapi (att möjlighet gavs att träna sig i social samvaro) samt att behandlingen utgjorde en kontinuitet. Den normala mognadsprocessen som hade sin gång, att ungdomarna blev äldre och lugnare, var ytterligare en faktor som nämndes.

När det gällde avslutningen av familjearbetet tyckte flertalet föräldrar att det avslutades i rätt tid. Två föräldrapar hade önskat en fortsättning. I det ena fallet var det inte längre hållbart med placering av deras barn på en öppen institution på grund av hennes utagerande beteende, men föräldrarna hade haft stor hjälp av familjesamtalen. I det andra fallet hade familjearbetet upplevts meningsfullt och fruktbart, men placeringen var tidsbegränsad och ungdomen flyttade till eget boende efter ett år.

Uppföljning och diskussion

Sammanfattningsvis kan resultaten av studien sägas utgöra två kategorier. Dels resultat som har att göra med behandlingsutfallet, dvs. hur det gått för var och en av ungdomarna i urvalsgruppen och hur relationerna i deras familjer förändrats under och efter behandlingstiden. Dels resultat som handlar om den nya kunskap som studien genererat, dvs. vad vi fått veta om hur föräldrarna och

Fem av sju ungdomar i vår urvalsgrupp utvecklades positivt under behandlingstiden. För de övriga två har en positiv utveckling kommit igång efter utskrivningen. Brist på tillit till den egna förmågan och till omgivningen, hopplöshet och förtvivlan har gett vika för en mer realistisk syn på tillvaron och deras egna möjligheter. Alla ungdomar mår idag bättre än när de kom till Viksjö Gård. Alla utom två studerar, de flesta har fritidssysselsättningar och alla uppger att de har vänner. Detta tycker vi är ett gott behandlingsutfall. Ungdomarna har en positiv upplevelse av familjearbetet och av behandlingen som helhet. De uttrycker att de idag är mer nöjda med relationen till föräldrarna än vid behandlingens början. Föräldrarna bekräftar i intervjuerna bilden av positiv utveckling hos ungdomarna. De uttrycker

att relationerna förbättrats, i vissa fall från totalt avståndstagande och brist på kontakt till normal-fungerande. I en familj blev avståndstagandet från barnet gentemot mamman ännu mer uttalat och definitivt men mamman beskriver ändå dotterns utveckling som positiv. Ett föräldrapar var kritiska till behandlingen och missnöjda med det familjeterapeutiska arbetet. Föräldrarna till de övriga ungdomarna hade en övervägande positiv syn på det familjeterapeutiska arbete som gjorts. De upplevde sig professionellt och respektfullt bemötta och kände sig återupprättade som föräldrar.

Viktiga teman som framkom under intervjuerna:

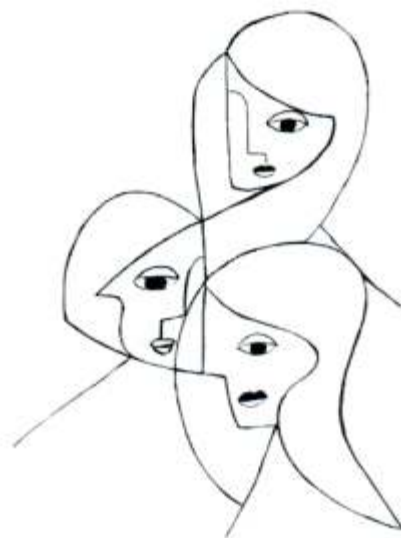
Vid placeringens början handlar det om liv eller död. Det var slående hur många av föräldrarna som förmedlade en känsla av att om tiden på Viksjö Gård inte funnits hade deras barn kanske inte levt idag. Detta gav oss en fördjupad förståelse av den utsatthet och förtvivlan föräldrarna

Föräldrarnas starka behov av att lämna över ansvaret till professionella. Att vara med och påverka behandlingen upplevdes i inledningsskedet som en övermäktig uppgift av de flesta föräldrarna. I flera av intervjuerna beskriver föräldrar en känsla av att de själva hade misslyckats, nu måste experter ta över. Att få lämna över väckte motstridiga känslor. Å ena sidan känslor av lättnad och förhoppningar, å andra sidan känslor av misslyckande, skuld och skam. Föräldrarna gav på ett gripande sätt uttryck för hur hjälplösa de kände sig; de hade försökt allt, ingenting fungerade, de tvingades ge upp och för en tid abdikera som föräldrar. De gav uttryck för en beredskap att ta emot vad de fick och ställa upp på det som begärdes av dem.

Idealisering av institutionen och behandlingspersonalen. Vi fick i intervjuerna flera be-

skrivningar av hur positivt föräldrarna upplevde det första mötet med institutionen och terapeuterna. Det förefaller som om föräldrarna initialt idealiserar behandlingshemmet. Detta verkar fylla en viktig funktion för att föräldrarna ska kunna lämna över ansvaret för sina barn. Med tiden övergick föräldrarna till en mer realistisk syn på behandlingspersonalen och institutionen. Föräldrarnas behov av att prata mer om orsakerna till barnens problem. Flera föräldrar sa att de hade önskat prata mer om orsakerna till att deras barn mår dåligt. Vi har fått en djupare förståelse för hur mycket den frågan upptagit dem. Terapeuterna brukar ha ett stöttande förhållningssätt gentemot föräldrarna. Det innebär bland annat att de, när man tillsammans går igenom familjens historia, främst fokuserar på det goda som föräldrarna gjort. Många föräldrar har kämpat i årtal för att hjälpa barnen med deras svårigheter. När känslor av skuld och skam kommer upp brukar terapeuterna aktivt undvika att uppehålla sig vid dessa. Detta beror på att erfarenheten har visat att ett fokus på nya, mer konstruktiva förhållningssätt för att hantera problematiken och förhållandet till varandra är mer fruktbart än att uppehålla sig vid skuldfrågor då man önskar förändring. Ytterligare en orsak till att inte fördjupa sig i frågor om skuld är att föräldrarna redan är djupt skuldtyngda då de kommer till behandlingshemmet. Förutom dessa medvetna skäl till att inte uppehålla sig vid skuldfrågor kan möjligen omedvetna motstånd hos terapeuterna avspeglas i förhållningssättet. De ungdomar som placeras på Viksjö Gård är dåligt integrerade och har en djupgående problematik där de personlighetsmässigt oftast är strukturerade på psykotisk- eller borderlinenivå. Då det handlar om tidiga störningar läggs i psykodynamisk teori stor vikt vid interaktionen med föräldrarna i den tidiga barndomen. Vår uppfattning är att det är komplext hur djupgående psykisk

” ... jag såg er som proffs där borta, att ni skulle lösa det här.”



problematik uppstår. Arv samverkar med miljö och oförutsedda händelser som separationer, förluster och trauman har betydelse. Den individuella sårbarheten är olika från individ till individ. Ibland samverkar flera olika faktorer på ett olyckligt sätt och en patologisk och destruktiv utveckling tar sin början. Som förälder ligger det nära till hands att anklaga sig själv när något går snett i barnets utveckling och det är svåra och smärtsamma känslor. Det finns också ett flergenerationsperspektiv. Man kan beskriva det som att man som förälder kan ge ungefär det man själv en gång har fått. I behandlingsarbetet finns en möjlighet att terapeuterna under familjesamtalen kan bidra med att arbeta på en förändring av mönster som går i arv, genom att erbjuda tillfälle till medvetandegörande och bearbetning av föräldrarnas egen bakgrund.

Föräldrarna kommer inte till behandlingshemmet med någon motivation till egen förändring.

Ungdomarna är i fokus. Vi hade förväntat oss att den familjeterapeutiska behandlingen skulle leda till en upplevelse av egen inre förändring hos vissa föräldrar. Detta fick vi inte bekräftat. Föräldrarna kommer inte till familjesamtalen med egna förväntningar eller behov av förändring. Det är ungdomarna som står i fokus och föräldrarnas primära intresse är att deras barn ska börja må bättre.

Både föräldrar och ungdomar uttrycker att när de tänker tillbaka på behandlingstiden var relationerna det viktigaste.

Ungdomarna som kommer till Viksjö Gård uppvisar tidiga, primitiva försvar för att hantera ångest såsom projektion, introjektion, splitting och projektiv identifikation. Dessa försvarsmekanismer spelas upp i den dagliga samvaron på behandlingshemmet. Personalens uppgift är att hållbara, tolka och spegla ungdomarna i denna process. Genom nya, och annorlunda, erfarenheter i nya relationer sker gradvis en förändring av de inre själv- och objekt-

bilderna. Detta innebär en förändrad syn på både sig själv och omvärlden. Det innebär också en högre grad av integrering och en högre grad av autonomi. Att de inre förändringarna verkligen sker i relation styrks i intervjuerna!

Vikten av att en allians uppstår mellan föräldrar och behandlingspersonal.

Undersökningen visar att om ett gott samarbete utvecklas mellan de vuxna är detta tillräckligt för att utgöra det stöd som gör det möjligt för ungdomarna att arbeta på sin egen utveckling och förändring.

Egen motivation till utveckling och förändring är av stor betydelse. En uttalad egen motivation hos ungdomarna vid placeringens början indikerade ett gott behandlingsresultat. De ungdomar som hade låg motivation kunde stötts av föräldrar som hade en stark motivation och ett gott samarbete med behandlingspersonalen. När förhållandena inte var sådana tenderade behandlingstiderna att bli korta.

Flera föräldrar till ungdomar med utagerande problematik uttryckte kritiska åsikter om bristande kontroll och gränssättning. Föräldrarna hade önskat mer kontroll och tydligare gränssättning samt att personalen skulle varit mer observant och öppen för samtal om utagerande. Detta tycker vi är relevant kritik. Behandlarnas ambition är att bygga förtroendefulla relationer till ungdomarna. Detta kan vara svårförenligt med stark kontroll och en misstänksam attityd, något som ibland behövs i arbete med kraftfullt utagerande ungdomar.

Slutsatser

Resultaten i vår undersökning är i vissa fall så tydliga och intressanta att de kommer att inspirera till diskussioner och bidra till förändringar och förbättringar av behandlingsmodellen på Viksjö Gård. Vår förhoppning är att resultaten även ska kunna inspirera och bidra med kunskap till andra som arbetar inom liknande verksamheter.

Undersökningen visar att föräldrarna i behandlingens inledningsfas inte vill och förmår vara aktivt delaktiga i uppläggningsfasen av behandlingen. Terapeuterna bör vara tydliga i att beskriva för föräldrar hur en behandling, utifrån institutionens samlade erfarenheter, kan läggas upp. De bör, till en början, vara försiktiga med att ställa krav på föräldrarna vad gäller deras synpunkter på behandlingens utformning.

Det blev uppenbart för oss att föräldrarna hade behov av att prata mer om orsakerna till deras barns problem. Vi tolkade det som att de hade behov av att bearbeta känslor av skuld och att dessa behov av att bearbeta känslor av skuld och att deras behov inte i tillräcklig utsträckning hade mötts av familjeterapeuterna, vilket försvårat en bearbetning. Det innebär att känslor av skuld bör uppmärksammas i högre grad.

Avslutningsvis var det i intervjuerna två saker som framstod som speciellt betydelsefulla och som kan tolkas som en bekräftelse på att familjearbetet på behandlingshemmet är meningsfullt för ungdomarna och deras familjer: att man under familjesamtalen fick ny kunskap om varandra och att man lärde sig samtala på ett nytt sätt. En flicka uttryckte det så här:

>>Jag minns inte vad vi pratade om, men på familjesamtalen tvingades vi behandla varandra med respekt, och lyssna klart då någon pratade. Det som vi lärde oss då fungerar än i dag i familjen<<

”

...de hade en god förmåga till inkännande för oss allihopa, ja för mig också.”



FAKTA VIKSJÖ GÅRD

- Viksjö Gård behandlingshem ligger i Jakobsberg norr om Stockholm.
- Verksamheten startade 1984
- Behandlingshemmet har 11 platser.
- Viksjö Gård tar emot ungdomar 14–20 år med psykisk och psykosocial problematik
- På behandlingshemmet arbetar tretton behandlingshemsterapeuter, sex män och sju kvinnor
- Grundkrav på utbildning vid nyrekrytering är psykolog- eller socionomutbildning med vidareutbildning i terapi, steg 1.
- Behandlingen vilar på psykodynamisk grund och består av psykoterapi i tre integrerade terapiformer; miljöterapi, familjeterapi och individualterapi
- All personal arbetar i alla tre terapiformerna och har kvalificerad och regelbunden handledning
- Viksjö Gård har en utslussningsenhet med 7 platser i självständigt boende dit ungdomarna kan flytta
- Ett speciellt utslussningsteam arbetar med dessa ungdomar när de tar steget ut i samhället igen

www.viksjojogard.se

tel: 08-584 306 60
e-mail: info@viksjojogard.se